

2-BOB.

FUQAROLIK HUQUQ VA BURChLARINING VUJUDGA KELISHI. FUQAROLIK HUQUQLARINI AMALGA OSHIRISH VA HIMOYA QILISH

8-modda. Fuqarolik huquq va burchlarining vujudga kelish asoslari

Fuqarolik huquq va burchlari qonun hujjatlarida nazarda tutilgan asoslardan, shuningdek fuqarolar hamda yuridik shaxslarning, garchi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan bo'lmasa-da, lekin fuqarolik qonun hujjatlarining umumiy negizlari va mazmuniga ko'ra fuqarolik huquq hamda burchlarni keltirib chiqaradigan harakatlaridan vujudga keladi.

Fuqarolik huquq va burchlari quyidagilardan vujudga keladi:

1) qonunda nazarda tutilgan shartnomalar va boshqa bitimlardan, shuningdek garchi qonunda nazarda tutilgan bo'lmasa-da, lekin unga zid bo'lmagan shartnomalar va boshqa bitimlardan;

Qarang: mazkur Kodeksning [353 — 355](#), [357](#), [364 — 366-moddalari](#), O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Pelnumining 22.12.2006-yildagi “Sud amaliyotida bitimlarni tartibga soluvchi qonunchilik normalarini tatbiq qilishda vujudga keladigan ayrim masalalar to'g'risida”gi qarorining [1-2-bandlari](#).

2) qonunda fuqarolik huquq va burchlari vujudga kelishining asosi sifatida nazarda tutilgan davlat organlarining yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari hujjatlaridan;

Qarang: mazkur Kodeksning [12](#), [15](#), [78](#), [206-moddalari](#).

3) sudning fuqarolik huquq va burchlarini belgilagan qaroridan;

Qarang: mazkur Kodeksning 9 — 11-moddalari, O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi 249 — 251, 257 — 259-moddalari.

4) qonun yo‘l qo‘yadigan asoslarda mol-mulk olish natijasida;

5) fan, adabiyot, san’at asarlarini yaratish, ixtirolar va boshqa intellektual faoliyat natijasida;

Qarang: mazkur Kodeksning 81, 182, 1041 — 1048, 1056-moddalari, O‘zbekiston Respublikasining 31.10.1990-yildagi “O‘zbekiston Respublikasida mulkchilik to‘g‘risida”gi Qonunining 3-moddasi.

6) boshqa shaxsga zarar yetkazish natijasida;

Qarang: mazkur Kodeksning 57-bobi (985 — 1004-moddalar).

7) asossiz boyib ketish natijasida;

Qarang: mazkur Kodeksning 58-bobi (1023 — 1030-moddalar), O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi 339-moddasi.

8) fuqarolar va yuridik shaxslarning boshqa harakatlari natijasida;

9) qonun hujjatlari fuqarolik-huquqiy oqibatlarining kelib chiqishi bilan bog‘laydigan hodisalar natijasida.

Davlat ro'yxatidan o'tkazilishi shart bo'lgan mol-mulkka bo'lgan huquqlar, agar qonunda boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, unga bo'lgan tegishli huquqlar ro'yxatdan o'tkazilgan paytdan boshlab vujudga keladi.

Qarang: mazkur Kodeksning [84](#), [111](#), [185](#), [210](#), [481-moddalari](#).

9-modda. Fuqarolik huquqlarini amalga oshirish

Fuqarolar va yuridik shaxslar o'zlariga tegishli bo'lgan fuqarolik huquqlarini, shu jumladan ularni himoya qilish huquqini ham o'z xohishlariga ko'ra tasarruf etadilar.

Fuqarolar va yuridik shaxslarning o'z huquqlarini amalga oshirishdan voz kechishi bu huquqlarning bekor qilinishiga olib kelmaydi, qonunda nazarda tutilgan hollar bundan mustasno.

Fuqarolik huquqlarini amalga oshirish boshqa shaxslarning huquqlarini hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzmasligi shart. Fuqarolik huquqiy munosabatlari ishtirokchilarining halol, oqilona va adolat bilan harakat qilishi nazarda tutiladi.

Fuqarolar va yuridik shaxslar o'z huquqlarini amalga oshirishda jamiyatning ma'naviy tamoyillari va axloqiy normalarini hurmat qilishlari, tadbirkorlar esa — ish odobi qoidalariga ham rioya etishlari kerak.

Fuqarolar va yuridik shaxslarning boshqa shaxsga zarar yetkazishga, boshqacha shakllarda huquqni suiiste'mol qilishga, shuningdek huquqni uning maqsadiga zid tarzda amalga oshirishga qaratilgan harakatlariga yo'l qo'yilmaydi.

Ushbu moddaning uchinchi, to'rtinchi va beshinchi qismlarida nazarda tutilgan talablarga rioya qilinmagan taqdirda, sud shaxsga qarashli huquqni himoya qilishni rad etishi mumkin.

Qarang: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13, 20-moddalari, mazkur Kodeksning 8, 10 — 13, 17, 22, 41-moddalari.

10-modda. Fuqarolik huquqlarini sud orqali himoya qilish

Fuqarolik huquqlari protsessual qonunlar yoki shartnomada belgilab qo'yilganidek, ishlar qaysi sudga taalluqli bo'lishiga qarab, sud, iqtisodiy sud yoki hakamlik sudi (bundan keyin — sud) tomonidan himoya qilinadi.

(10-moddaning birinchi qismi O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 14-sentabrdagi O'RQ-446-sonli Qonuni tahririda — O'R QHT, 2017-y., 37-son, 978-modda)

Qonunda nazarda tutilgan hollardagina fuqarolik huquqlari ma'muriy tartibda himoya qilinadi. Ma'muriy tartibda qabul qilingan qaror ustidan sudga shikoyat qilish mumkin.

Qarang: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 44-moddasi, mazkur Kodeksning 9, 11 — 15-moddalari, O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi 3, 4, 26, 27-moddalari, O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksining 25 — 31-moddalari, O'zbekiston Respublikasining 16.10.2006-yildagi "Hakamlik sudlari to'g'risida"gi Qonunining 9, 11-moddalari.

11-modda. Fuqarolik huquqlarini himoya qilish usullari

Fuqarolik huquqlari quyidagi yo‘llar bilan himoya qilinadi:
huquqni tan olish;

Qarang: mazkur Kodeksning [9, 10-moddalari](#), O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sudi Plenumining 19.11.2010-yildagi “Mulk huquqini tan olishga oid ishlarni ko‘rishda iqtisodiy sudlar tomonidan qonun hujjatlari qo‘llanilishining ayrim masalalari to‘g‘risida”gi qarorining [4-bandi](#).

huquq buzilishidan oldingi holatni tiklash va huquqni buzadigan yoki uning buzilishi xavfini tug‘diradigan harakatlarning oldini olish;

bitimni haqiqiy emas deb topish va uning haqiqiy emasligi oqibatlarini qo‘llash;

Qarang: mazkur Kodeksning [113, 114, 120, 121-moddalari](#), Uy-joy kodeksining [114-moddasi](#), O‘zbekiston Respublikasi Oliy xo‘jalik sudi Plenumining 28.11.2014-yildagi “Iqtisodiy sudlar tomonidan bitimlarni haqiqiy emas deb topish to‘g‘risidagi fuqarolik qonun hujjatlari normalarini qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi qarorining [3, 5 — 7, 11, 12, 29, 31, 32-bandlari](#).

davlat organining yoki fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organining hujjatini haqiqiy emas deb topish;

Qarang: mazkur Kodeksning [9, 10, 12, 15, 78-moddalari](#), O‘zbekiston Respublikasining Ma‘muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksining [27, 184 — 189-moddalari](#).

shaxsning o‘z huquqini o‘zi himoya qilishi;

Qarang: mazkur Kodeksning 9, 13-moddalari.

burchni aslicha (natura) bajarishga majbur qilish;

Qarang: mazkur Kodeksning 9, 10, 12, 734-moddalari.

zararni to'lash;

Qarang: mazkur Kodeksning 14-moddasi, 117-moddasi ikkinchi qismi, 122-moddasi to'rtinchi qismi, 163-moddasi, 256-moddasi ikkinchi qismi, 385-moddasi to'rtinchi qismi, 721-moddasi oltinchi qismi, 766-moddasi, 892, 985, 993, 998, 999, 1003, 1009, 1012, 1026, 1107-moddalari.

neustoyka undirish;

Qarang: mazkur Kodeksning 162, 260 — 263, 325 — 326, 330, 436, 454-moddalari, 720-moddasi birinchi qismi, O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi 99-moddasi oltinchi qismi, 104-moddasi.

ma'naviy ziyonni qoplash;

Qarang: mazkur Kodeksning 1021 — 1022-moddalari, O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi 112-moddasi, 187-moddasi.

Qo'shimcha ma'lumot uchun qarang: O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 28.04.2000-yildagi "Ma'naviy zararni qoplash haqidagi qonunlarni qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida"gi qarori.

huquqiy munosabatni bekor qilish yoki o'zgartirish;

Qarang: mazkur Kodeksning 455-moddasi, 495-moddasi beshinchi qismi.

davlat organining yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organining qonunga zid hujjatini sudning qo'llamasligi.

Qarang: mazkur Kodeksning 9, 10, 12, 15, 78-moddalari, O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy sud ishlarini yuritish to'g'risidagi kodeksining 27, 184 — 189-moddalari.

Fuqarolik huquqlari qonunda nazarda tutilgan boshqacha usullar bilan ham himoya qilinishi mumkin.

12-modda. Davlat organining yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organining hujjatini haqiqiy emas deb topish

Davlat organining yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organining qonun hujjatlariga muvofiq bo'lmagan hamda fuqarolarning yoki yuridik shaxsning fuqarolik huquqlarini va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzadigan hujjati sud tomonidan haqiqiy emas deb topilishi mumkin.

Sud hujjatni haqiqiy emas deb topgan taqdirda, buzilgan huquq ushbu Kodeksning 11-moddasida nazarda tutilgan usullarda himoya qilinishi kerak.

Qarang: mazkur Kodeksning 9, 10, 11, 15, 78-moddalari, O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy sud ishlarini yuritish to'g'risidagi kodeksining 27, 184 — 189-moddalari.

Qarang: sud amaliyoti.

13-modda. Fuqarolik huquqlarini shaxsning o‘zi himoya qilishi

Fuqarolik huquqlarini shaxsning o‘zi himoya qilishiga yo‘l qo‘yiladi.

Fuqarolik huquqlarini shaxsning o‘zi himoya qilish usullari huquqni buzishga mutanosib bo‘lishi hamda huquq buzilishining oldini olish uchun zarur harakatlar doirasidan chiqib ketmasligi kerak.

Qarang: mazkur Kodeksning 9 — 11-moddalari, O‘zbekiston Respublikasining 24.09.2012-yildagi “Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunining 8, 10-moddalari.

14-modda. Zararni qoplash

Agar qonun yoki shartnomada zararni kamroq miqdorda to‘lash nazarda tutilmagan bo‘lsa, huquqi buzilgan shaxs o‘ziga yetkazilgan zararning to‘la qoplanishini talab qilishi mumkin.

Zarar deganda, huquqi buzilgan shaxsning buzilgan huquqini tiklash uchun qilgan yoki qilishi lozim bo‘lgan xarajatlari, uning mol-mulki yo‘qolishi yoki shikastlanishi (haqiqiy zarar), shuningdek bu shaxs o‘z huquqlari buzilmaganida odatdagi fuqarolik muomalasi sharoitida olishi mumkin bo‘lgan, lekin ololmay qolgan daromadlari (boy berilgan foyda) tushuniladi.

Agar huquqni buzgan shaxs buning natijasida daromad olgan bo‘lsa, huquqi buzilgan shaxs boshqa zarar bilan bir qatorda boy berilgan foyda bunday daromaddan kam bo‘lmagan miqdorda to‘lanishini talab qilishga haqli.

Qarang: mazkur Kodeksning 11-moddasi, 117-moddasi ikkinchi qismi, 122-moddasi to'rtinchi qismi, 163-moddasi, 256-moddasi ikkinchi qismi, 385-moddasi to'rtinchi qismi, 721-moddasi oltinchi qismi, 766, 892, 985, 993, 998, 999, 1003, 1009, 1012, 1026, 1107-moddalari.

Qarang: sud amaliyoti.

15-modda. Davlat organlari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan yetkazilgan zararni to'lash

Davlat organi yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi tomonidan qonun hujjatlariga muvofiq bo'lmagan hujjat qabul qilinishi, shuningdek ular mansabdor shaxslarining g'ayriqonuniy harakatlari (harakatsizligi) natijasida fuqaroga yoki yuridik shaxsga yetkazilgan zararning o'rnini davlat tomonidan yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi tomonidan qoplanishi lozim. Bunday zararning o'rnini davlat organining budjetdan tashqari mablag'lari yoki fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organining mablag'lari hisobidan qoplanadi.

Davlat organi yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi bekor qilingan, ularning mablag'lari yetishmagan yoxud davlat organining budjetdan tashqari mablag'lari yoki fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organining mablag'lari bo'lmagan taqdirda fuqaroga yoki yuridik shaxsga yetkazilgan zararning o'rnini O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti mablag'lari hisobidan qoplanadi.

Zarar qaysi davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari mansabdor shaxslarining aybi bilan yetkazilgan bo'lsa, sudning qarori bilan zararning o'rnini qoplash ushbu organlar mansabdor shaxslarining zimmasiga yuklatilishi mumkin.

(15-moddaning matni O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 22-yanvardagi O‘RQ-603-sonli Qonuni tahririda — Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 23.01.2020-y., 03/20/603/0071-son)

Qarang: mazkur Kodeksning 9, 10, 11, 12, 78-moddalari, O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi Kodeksining 27, 184 — 189-moddalari, O‘zbekiston Respublikasi 24.09.2012-yildagi “Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunining 14-moddasi.